

7. VÄCKELSEN OCH STATEN

MAJA EKSTRÖM

VILKA ÄR VI, väckelsens barnbarnsbarn? Och vad är det för arv vi bär med oss?

Freireligiösa anses nog, med rätta, vara beskedligare än de flesta. Präktiga, rättrådiga och laglydiga. Men vet ni, våra förmödrar och förfäder var rebeller. Fromma rebeller. De gjorde uppror mot myndigheterna, kosta vad det ville. Frikyrkan började som en illegal aktionsgrupp. Den befann sig på kollisionskurs med statens värderingar eftersom de väckelsekristna »måste lyda Gud mer än människor«. På grund av detta utförde de medvetna och återkommande lagbrott. De kunde inte annat. Deras agerande bidrog till många positiva förändringar i det svenska samhället och förde med sig nya livsfläktar in i en kyrklighet som på många håll kommit att bli unken.

Jag tror att berättelserna om dessa människor kan bli en uppfriskande och stärkande källa för oss som är bärare av väckelsens arv. Vi behöver inte söka längre bort än vår egen historia. I den kan vi som idag prövar tanken om förhållandet mellan den kristna tron och staten hitta livsviktiga erfarenheter och medvandrare på vår väg. Vi står inte ensamma, vi har kyrkans frihetskämpar på vår sida, Guds namn till ära. För mig har detta varit en lättnad att upptäcka och det har sporrat mig att ta dagens kamp på större allvar. Då gällde kampen frågor som religionsfrihet och nykterhet. Idag kan sakfrågorna vara andra – kanske handlar det om gränser och gästfrihet, miljö och fred.

Insikten har också för min del lett till en känsla av ansvar för ett betydelsefullt arv och för vår rörelses plats i samhället. Skulle våra förmödrar och

förfäder känna igen sig i sin kyrka idag, en kyrka som är ganska borträknad och ofarlig? Jag skulle verkligen önska att de fick återfinna samma glödande överlåtelse och personliga engagemang som när de själva verkade. Att de skulle hitta en kyrka som ser sig som förvaltare av det sannaste i tillvaron och av goda nyheter för hela samhället.

Samtidigt kan kyrkan, eller vår identitet som kristna och lärjungar, aldrig reduceras till ett instrument för vårt politiska engagemang. Politiken är endast en frukt av tillhörigheten till de glada nyheternas eviga rike, och den längtan detta rike inkorporerar i våra liv. Som kristna har vi vår identitet i tillhörigheten till Kristus, inte i niten för specifika politiska och samhällliga frågor. Denna kristna övertygelse får dock ofrånkomligen konsekvenser, även på den politiska arenan. Något som känns igen tydligt hos de tidiga svenska väckelserörelserna.

Jag vill lyfta dessa berättelser som en inbjudan till en skatt vi har möjlighet att gräva djupare i. Låt oss först måla upp scenen: 1800-talets Sverige – denna händelserika brytningstid i samhället, med förnyelse på många områden.

Ett land i förändring

I början av 1800-talet levde fortfarande omkring 90 procent av befolkningen på landsbygden och ägnade sig åt jordbruk. Men den moderna revolutionen stod för dörren. Nya internationella kontakter bäddade för en förändring och den underlättades av ny teknik och nya kommunikationsmöjligheter genom post och tidningar. Järnvägen började byggas och på detta sätt knöts landet ihop – avstånden minskade. Överallt dök det upp förlag och tidskrifter som spred nya idéer. Även inom den nationella politiken skedde förändringar, man införde ett nytt system med tvåkammarriksdag istället för den föråldrade ståndsriksdagen (där prästerna utgjorde ett särskilt politiskt riksdagsstånd). I tvåkammarriksdagen fick vanliga människor möjlighet att organisera sig politiskt i partier. Samtidigt fick de liberalistiska idéerna, med strävan efter frihet för individen, sitt genombrott inom politiken.

Mellan åren 1810 och 1850 ökade den svenska befolkningen med 45 procent, till 3,5 miljoner invånare. Skalden Esaias Tegnér uttryckte att detta kunde ske tack vare »freden, vaccinet och potäterna«. Men samtidigt bredde fattigdomen ut sig. Människor började söka efter en ny tillvaro med bättre livsvillkor i städerna, vilket i sin tur innebar att det gamla sockenlivet och dess kyrkliga enhetskultur hotades på djupet. Här inleddes den största omvandlingen av samhällets kyrkliga business sedan 1500-talets reformation.

Den statliga kyrkan

1800-talets kyrka var på många sätt inte mycket att hurra för. Sverige var sedan några hundra år tillbaka ett religiöst enhetssamhälle där kyrkan ingått äktenskap med staten. Staten och kyrkan var ett; statskyrkan, kyrkstaten. Enhetskyrkan upprätthölls genom en specifik kyrkolag som gjorde det olagligt att inte vara med i statskyrkan. Andra trosåskådningar och icke-lutherska läror, som katolicismen och kalvinismen, var förbjudna i landet. Dessa ansågs vara villoläror. Den lutherska kristendomen var den tro som gällde för befolkningen och denna skulle utövas i form av Svenska kyrkan (ett namn som började användas successivt för statskyrkan under 1700-talet).

Även samhällsordningen var starkt präglad av kyrkans lära. Statens ämbetsmän förväntades offentligt markera sin kristna och kyrkliga identitet genom att delta i gudstjänster och nattvarden. Samhället sågs som en enhet där alla medborgare hade en specifik uppgift att fylla, de skulle »ta sitt ansvar inför Gud« – för sitt land och dess enhet. Att varje söndag gå till gudstjänst och att ta del av nattvarden var en så kallad medborgerlig solidaritetshandling.

I skolorna undervisades kristendom och ansågs där vara ett särskilt viktigt kunskapsämne. Skolornas undervisning var ett led i kyrkans uppgift att fostra sina unga medlemmar vidare i dopet och den kristna tron, något som stärkte bandet mellan staten och kyrkan.

Äktenskapet skyddades genom legala skyddsmurar. Kyrkans liv styrdes av ett omfattande regelverk med grund i 1686 års kyrkolag. Detta påverkade för-

samlingslivet, gudstjänstlivet, ja, hela den kyrkliga organisationen. Ett exempel på kyrkans och statens nära förbindelse var lagstiftningen om att förbjuda yrkesarbete på söndagar och helgdagar mellan klockan sex på morgonen och nio på kvällen. En annan lag tvingade prästen att direkt efter sin predikan läsa upp meddelanden från staten, exempelvis kungliga kungörelser, lokala pålysningar om brott som begåtts i trakten eller annat som ansågs vara av allmänt intresse. Det kunde även vara lagtexter, delar från författningen eller andra officiella texter. Prästen var statens megafon och gudstjänsten en statlig angelägenhet.

Firandet av nattvarden reglerades också av lagverket. Nattvarden fick bara firas vid söndagens högmässa och vid sjukkommunionen. I lagen fanns utförliga bestämmelser om det »värdiga firandet« och den betonade att varje församlingsbo borde gå till nattvarden åtminstone tre eller fyra gången om året. Att delta i nattvarden var nämligen medborgarnas religiösa skyldighet. Prästen hamnade i en märklig situation; samtidigt som han skulle försäkra sig om att ingen deltog i firandet på ett ovärdigt sätt skulle han också bjuda in människor att delta – det vill säga både varna och vädja. Man var tvungen att anmäla sig i förväg till nattvardsfirandet. Anmälningarna användes sedan som ett underlag för att se vilka personer som hade »medborgerligt förtroende.« Därför blev nattvardsdeltagande så småningom ett villkor för att få gifta sig och få tillgång till samhällliga tjänster så som inträde på folkskoleseminarier, högskolor och vårdutbildningar.

Sakramenten var knutna till de prästvigda och så sent som 1855 instiftades en sakramentallag som medförde straff för den som förvaltade sakrament (exempelvis delade ut nattvard eller döpte) utan att vara präst och för den som tog emot sakramenten av en ovigd. Lagen kom till som en reaktion mot att allt fler dop och nattvard började utföras av lekmän. Trots förbudet hade utövandet av sakrament utanför statskyrkan kommit för att stanna. Lagen försvann därför nio år senare.

Även frågan om dop reglerades i lagen. Att döpa sina barn var ett tvång från statens sida, ett samhällskrav, vilket senare kom att drabba baptisterna då

de vägrade göra detta. I kyrkolagen stod att det nyfödda barnet skulle döpas inom åtta dygn (senare inom sex veckor). När baptisterna vägrade skickades poliser för att hämta barnen som därefter tvångsdöptes.

Varför var det då på det här sättet? Jo, vi får återigen påminna oss om kyrkans intima förhållande med staten. Lagen såg ut som den gjorde för att främja den nationella enheten, och motverka separatism och splittring. Den skulle upprätthålla en slags svensk motsvarighet till *pax romana*. Rent historiskt sågs relationen mellan stat och kyrka som naturlig och gudagiven. I samverkan kunde statens rätt och ordning helgas av kyrkan och kyrkans ställning hållas stark och ohotad. Kyrkan kunde också hålla staten tillbaka i vissa angelägenheter. Många menade att det var den historiska kyrkan som organiskt vuxit fram i landet som hade till uppgift att stå bakom rikets gudstjänster. Tanken på vad som skulle hända med kyrkan och den sanna kristna läran om folk började organisera egna gudstjänster och sammankomster ansågs skrämmande.

Samtidigt var kyrkan allmänt hånad och nästan tömd på vördnad för det heliga. Folket föraktade kyrkan och dess ledare. Många ansåg att förfallet var stort, att omoralen var utbredd. Även den ökande alkoholismen utgjorde ett stort samhällsproblem. Missnöje och påtryckning för förändring var därför vanligt, inte bara hos de kristna separatisterna.

Motståndet tar form

Eftersom det under denna tid var olagligt att inte vara kristen blev den som aktivt valde att inte ta del av kyrkans verksamhet och lära straffad. Dessa kallades dissenter, avfallingar. Genom att till exempel medvetet sprida en annan lära eller arrangera andliga aktiviteter och möten utanför kyrkans regi gav man sig offentligt tillkänna som villolärare. Ett vanligt straff var att man blev tvångsavvisad från landet. Ett annat var förlust av arvsrätt.

När separatisterna i trots och av övertygelse började bilda egna församlingsgemenskaper möttes de av flera problem. Eftersom de saknade lagligt godkän-

nande fick de inte den kyrkorättsliga status de behövde för att exempelvis viga par. Detta drabbade många unga frikyrkliga medlemmar. Då kyrkan och staten samverkade fanns inget borgerligt vigselalternativ, och för att kunna gifta sig i kyrkan var man tvungen att också vara döpt och konfirmerad där.

En lag som särskilt drabbade de frireligiösa separatisterna var konventikelplakatet från 1726. Statsmakten tyckte att kyrkans gudstjänster och den egna husandakten borde vara tillräcklig för att de kristna medborgarna skulle mätta sina andliga behov. Men människor nöjde sig inte med det. De började mötas i små grupper hemma hos varandra, för att läsa Bibeln tillsammans, sjunga psalmer och be.

Från kyrkans håll fruktade man att det statskyrkliga religiösa monopolet skulle äventyras och att kätterska läror skulle sprida sig. Med konventikelplakatet (konventikel betyder »liten sammankomst«) blev det otillåtet att samla fler än hushållets medlemmar till andakter.

Plakatet var ett sätt att försöka kontrollera den sanna läran. Men det skulle visa sig att detta var ineffektiva metoder i kampen mot de nya rörelserna.

1858 ändrades lagen om konventiklar. Nu fick lekmän samla människor till andakter och själva leda dem, men prästerna och ordningsmakten skulle ha rätt att när som helst bryta in i hemmen och upplösa sammankomsten. Den nya förordningen försatte alltså separatisterna i en ännu svårare situation. Dessutom förbjöds de att hålla sina träffar under samma tid som kyrkans gudstjänster pågick. Personer som man ansåg höll predikningar med potential till »kyrklig söndring« och förakt för statskyrkan kunde också förbjudas att förkunna. Om de trots detta fortsatte, riskerade de böter.

Det är omdiskuterat om de förändrade förordningarna verkligen var ett steg mot religionsfrihet. För de nya kristna rörelserna blev det tvärtom – deras frihet inskränktes. När myndigheterna hade möjlighet att släppa på intoleransen slog de istället vakt om tvångslagarna och lät dem verka fullt ut. Hundratals människor åtalades och fälldes. Några fick betala böter för sina lagöverträdelser, vissa fick fängelsestraff och andra tvångsavvisades från

landet. Förtrycket skapade en anda av martyrskap som gav de separatistiska grupperna luft under vingarna.

Väckelsen gryr

Låt oss backa några steg. Varför protesterade människor mot den traditionella kyrkformen, vilket slutligen ledde till att ett stort antal valde att separera sig ifrån den? Vad var det som hade hänt? Jo, Sveriges befolkning drabbades av det som inom frikyrkan kommit att kallas för *väckelse*.

Och det är här hela skeendet har sin bakgrund – Guds ande hade rört sig över vanliga människor och en längtan hade tänts i deras bröst. En intensiv längtan efter förändring. Grogrunden för förändringen fanns hos dessa människor, i deras initiativ och villighet att ta risker.

Men väckelsen uppstod inte i ett vakuum. Det fanns flera påverkande faktorer, till exempel kom betydelsefulla impulser med strömningar från utlandet. Från England kom läran om den lokala församlingens självständighet gentemot kyrka och samfund (kongregationalism). Idén om att förkasta den biskopsstyrda kyrkan till förmån för lokala ledarförmågor (presbyterianism) kom från Skottland. Och från Tyskland och USA kom uppfattningen att tron inte kunde ärvas utan måste väljas av vuxna individer (baptism).

Enskilda människor eller grupper tog med sig sina erfarenheter och upplevelser hem efter resor till dessa länder. Amerikanska emigranter återvände från »the land of the free« för att sprida läror, ofta finansierade av sitt samfund i USA. Många svenska predikanter reste också till USA för utbildning. En annan faktor var arvet från den svenska kyrkan genom tiderna, och den kristna tron som förvaltats historiskt genom den lutherska statskyrkan. Svenskarna hade redan, genom katekesundervisningen, en kristen kunskapsgrund och världsbild att bygga vidare på. Många av den frireligiösa rörelsens ledargestalter hade sin teologiska och andliga bakgrund som präster eller i präststudier.

Den fromhetsivrande och individbetonade väckelserörelse som kallats pietismen stämplades som samhällsfarlig när den anlände från Tyskland.

Pietismen blev populär bland lutherska präster och under första hälften av 1800-talet förekom flera stora pietistiska väckelser inom Svenska kyrkan. Ledargestalter var bland annat Henric Schartau, Jacob Otto Hoof och Peter Lorenz Sellergren. Den norrländska laestadianska väckelsen kom att spela en viktig roll och fick stort genomslag och inflytande i sin landsända. För separatisterna kom denna att spela en särskild roll eftersom man på grund av Norrlands stora geografiska avstånd redan hade fått rätt att samlas till lekmanledda »byaböner« där.

Hängivna bibelläsare

Väckelsens första anhängare kallades läsare, eftersom de läste Bibeln hängivet och på ett sätt som inte förekommit tidigare. Läsningen skedde antingen enskilt (»tvenne kapitler om dagen«) eller gemensamt i grupp där bibeltexten fick leda till samtal. Man levde sig in i bibelorden och lät historierna forma det egna livet. Det utbredda bibelläsandet kom av större förväntningar på individen och dennes tro. Alla hade ett ansvar. Läsarrörelsen hjälptes på traven av den tidigare nämnda nya teknologin och av ökad spridning av traktater och skrifter.

Läseriet hade varit utbrett i Sverige sedan 1700-talet. Här hade pietistiska rörelser som herrnhutismen spelat en viktig roll; redan på 1780-talet hade dessa fått särskilda rättigheter att gruppera sig och samlas till möten. 1830 kom den brittiske metodisten George Scott till Stockholm för att grunda en engelsk församling. Han stred mot konventikelplakatet och lät bygga det första kapellet där frireligiösa kunde samlas. Scott fick stor betydelse för de frireligiösa rörelsernas vidareutveckling. Efter hård kritik blev han tvungen att lämna landet men hans tankar fördes vidare av medarbetarna Carl Olof Rosenius och Anders Wiberg, och inte minst genom tidningen *Pietisten*.

1856 bildades Evangeliska Fosterlandsstiftelsen som ett försök att hålla kvar väckelsen inom enhetskyrkan och förhindra ytterligare söndring. Men i och med att baptismen hade nått Sverige, med fria församlingar och en egen

bestämd dopsyn, fortsatte väckelsen i två skilda former – den inomkyrkliga med Evangeliska Fosterlandsstiftelsen i spetsen och de utomkyrkliga baptistiska församlingarna.

Personlig omvändelse och engagemang

Ett konkret exempel på vad som kom ur detta väckelseskeende är baptismen. Baptismen hade funnits i Europa sedan reformationen på 1500-talet men nådde först nu svenskarna. Baptisterna betonade omdopet – det vill säga, de underkände statskyrkans dop av de svenska medborgarnas barn som ett sant, bibliskt dop, och hade istället egna dop. Det första baptistiska dopet i Sverige ägde rum år 1847, men då nästan samtliga närvarande senare kom att emigrera bestod inte gemenskapen. Ett år senare skedde det första officiella dopet och en baptistförsamling grundades. Församlingens föreståndare Fredrik Olaus Nilsson landsförvisades som straff, men baptismen blev kvar.

Baptistdopet var en öppet polemisk handling gentemot traditionen att låta döpa barn i statskyrkan. Dopet skulle ske efter en uppriktig omvändelse, menade baptisterna. Det uttryckte en bekännelse av en levande tro på Kristus vilken endast en mogen och medveten person kunde stå bakom. De baptistiska omdopen var enligt svensk lagstiftning illegala handlingar och utfördes därför i smyg, ofta i skydd av mörkret. De människor som lät döpa sig efter sin baptistiska övertygelse bemöttes inte sällan med skepsis och förakt av det övriga samhället.

Inom baptiströrelsen ansågs man genom troendedopet inte längre vara en del av den »kristna kroppen« utan av själva »Kristi kropp.« Därför utfördes också sträng tukt och kontroll av medlemmarna och en omständlig intagningsprocess av aspirerande baptistmedlemmar. Baptisterna tog tydligt avstånd från statskyrkan; den riktiga Kristi kyrka var ett samfund av troende och döpta som ingått i ett gemensamt förbund att hålla det Herren befallt dem. Församlingen skulle vara oberoende och erkänna Kristus och ingen annan som sitt överhuvud. I allt skulle de lyda Gud.

En viktig och avgörande del av väckelsen var den personliga omvändelsen. Att kunna peka ut en exakt tidpunkt för frälsningen och på vilket sätt denna gått till hörde till omvändelsen. Man betonade vikten av personlig omvändelse, personliga beslut och personligt ansvar. Den som tagit detta beslut, efter sin egen vilja, levde ett nytt liv. Detta innebar ett annat sätt att definiera vem som var kristen, nämligen »en som blivit född på nytt.« Detta istället för den tidigare definitionen där kristen innebar att vara döpt, gudstjänstfirande och nattvardsdeltagande. För att få bli medlem i en separatistisk församling krävdes en personlig erfarenhet av omvändelse från en tidigare tillvaro och livssyn, till det nya livet i Kristus och i den omvända kristna gemenskapen.

Detta ledde också till ett annat sätt att se på andra – de icke-kristna. Hela Sveriges befolkning sågs nu som ett missionsfält med barndöpta hedningar att leda till omvändelse. Man började prata om den inre missionen. Även här gällde individens ansvar och många böner suckades i stil med »Herre Jesus, sänd en väckelse, och börja med mig«.

De omvända kristna började organisera sig. Tillsammans med likasinnade skapade man alternativ till den förtryckande statskyrkan – nya gemenskaper. Man sökte också i Bibeln efter uppdaterade sätt att uttrycka de kristna praktiker, framför allt de som låg i fokus för kritiken man riktade mot statskyrkan – nattvard, dop och prästämbete. Ett centralt bibelord som användes till stöd vid sammanslutningarna var Matt 18:20: »Ty där två eller tre är samlade i mitt namn är jag mitt ibland dem.« Detta tolkades som att Jesus själv hade instiftat konventikelmöten och uppmuntrade de väckta, lagförbud till trots, att samlas i hemmen för att söka Gud.

Troendeförsamlingarna utformades som en ny form av kollektivt religiöst gemenskapsliv. Det var en platt lekmanarörelse där det fanns utrymme för fler än enbart de ledande att spela viktiga roller i församlingslivet. I gemenskapen blev även människors status och upplevda människovärde omprövat och uppvärderat. Den nya sortens gemenskap var tilldragande med sin intimitet och hängivenhet.

Den personliga upplevelsen och erfarenheten av den egna omvändelsen stod i centrum av väckelsen. Förvandlingen som hade skett visade sig ofta i ett liv fyllt av fromma gärningar, bibelläsning, bön och aktivt deltagande i sammankomster med bröder och systrar, men även i initiativ för social förändring. Den ledde också till tankar om individens livsstil och personliga ansvarstagande. Varje kristen hade en förpliktelse att ta sin omvändelse och det nya livet i Kristus på allvar. I det ingick att se efter de fattiga och utsatta i sin omgivning.

Vi kan gissa att de nyfrälstas hjärtan också hade genomgått en förvandling, där det numera fanns plats för fler än dem själva och mer än deras egna bestyr. Människor hade drabbats av Andens eld och Guds gränslösa kärlek. Detta drev dem till att låta Ordet bli levande i dem. De tog in Bibelns berättelser och kyrkans förkunnelse och omvandlade dem till praktiska handlingar. Men för att detta skulle ske krävdes först ett djupt missnöje med den rådande ordningen och en längtan efter förändring.

Evangeliet är befrielse för människor som är hungriga efter rättfärdighet och som lever i fattigdom, fångna i förtryckande system och mönster. Då är evangeliet i sanning glada nyheter. Kristus kommer underifrån (Fil 2:1–8), och i väckelsen kom förändringen underifrån. Den hade stark folklig förankring och attraherade särskilt samhällets lägre grupper: unga, egendomslösa och kvinnor. I väckelseformen mobiliserades sedan den nyväckta ivern till hängivet engagemang: alltifrån nykterhetsarbete till söndagsskola för barnen. Men även här begränsades man av staten; det var inte tillåtet att organisera sig, att undervisa barn som inte var medlemmar i församlingen eller att överhuvudtaget utföra »andlig mission«.

Under 1800-talet upplevde svenskarna upprepade gånger nöd, inte minst de som bodde på landsbygden. Skördar slog fel och ledde till svår matbrist. Epidemiska utslag och smitthärdar drabbade en stor del av befolkningen. I kombination med ökande befolkningstillväxt präglade detta förstås allt fler människor och deras levnadsomständigheter. Denna nöd ledde till att nya

initiativ togs och engagemanget och ansvarstagandet för de fattiga och sjuka ökade på bred front. Diakonin, det vill säga socialt arbete bland utsatta på kristen grund, blev svaret på den kristna tronns relevans i det samhälle som höll på att växa fram genom den socialistiska arbetarrörelsen, industrialiseringen och andra strömningar. Eftersom den allmänna fattigvården och sjukvården långt ifrån räckte till var behoven enorma.

Från kyrkans håll gick kvinnorna i täten för kampen mot fattigdom och misär. Genom diakonin fick de för första gången möjlighet att utföra offentliga arbetsinsatser. Många kvinnor gjorde, med bibliska förebilder, detta till sin livsuppgift. Några decennier tidigare hade Svenska kyrkan inrättat ett pionjärt diakonissarbete där kallelsen till diakon närmast liknade nunnans.

Väckelse på bred front

Väckelsen drabbade inte en obetydlig minoritet, utan spred sig så kraftigt att den blev en folkväckelse – enligt beräkningar minst tvåhundratusen av Sveriges då drygt tre miljoner invånare, det vill säga 6,6 procent. Protesterna mot de religiösa tvångslagarna fördes på bred front, för lagarna inskränkte mångas rättigheter. Väckelsen fick exempelvis stöd från den liberala pressen i kampen för religionsfrihet. Även andra religiösa grupper, som katoliker och judar, kämpade för att få rätt att leva och uttrycka sin tro i Sverige.

Vilka lagförändringar åstadkom då de frireligiösa rebellerna, med medhåll från liberaler och internationellt påtryck, med mera? Den nya religionsfrihetslagen från 1860 markerade att något nytt var på ingång. Den innebar att svenska medborgare tilläts att gå ur Svenska kyrkan, på villkor att de anslöt sig till ett annat trossamfund som staten godkände. Separatisterna erbjöds att tillsammans med likasinnade bilda organisatoriskt fristående församlingar. Lagen var ett försök att handskas med de religiösa grupper som inte ville ha något med statskyrkan att göra, alltså dissenterna. Men precis som den reformerade lagen om konventiklar från 1858 såg många denna förändring till stor del som en misslyckad kompromiss och en impopulär lösning. De

första religionsfrihetslagarna tycktes som en kompromiss mellan de som ville bevara enhetskyrkan och de som vill ha fullständig religionsfrihet med rätt att starta egna församlingar på egna villkor.

Dissenterna undgick därefter risken att dömas till avvisning eller att bli av med sitt arv. Men man kunde inte komma ifrån missnöjet med att Svenska kyrkan fortfarande var den religiösa normen och att de själva betraktades som »avfallingar från den rena läran« och »främmande trosbekännare«. Ingen frireligiös hade lust att acceptera en sådan lag. Lagen som var tänkt att försäkra absolut religionsfrihet åt varje medborgare kom istället med flera restriktioner. Separatistgrupperna fortsatte trotsa statens bestämmelser genom att bilda församlingar, bygga kapell och anordna gudstjänster utan dess samtycke. 1873 avskaffades så de värsta restriktionerna i dissenterlagen. Nu kunde frireligiösa till exempel gifta sig inför en borgerlig myndighet. Steg för steg närmade man sig det stora målet: religionsfrihet ... frihet!

Rörelserna som uppkom ur väckelsen bidrog till att bygga upp ett annat samhälle med större rättigheter för varje människa. De väckta byggde nya, alternativa gemenskaper som blev en slags prototyp för det samhälle man ville ha. Många frireligiösa kom även att engagera sig politiskt. I vissa delar av frikyrkligheten uppmanades medlemmarna till politiskt engagemang vilket ledde till att man fick stort inflytande inom den nationella politiken. Välfärdsstaten och det moderna samhället med dess värderingar utvecklades där individer fick större rättigheter och värdighet. Men med tiden innebar detta att de frireligiösa rörelserna knöt sig närmare och närmare staten, och genom detta mattades det personliga engagemanget inom församlingen.

Vad vi bär med oss

Vad innebär de frikyrkligas rörelse bort från statskyrkan för oss i dag?

De av oss som är en del av de rörelser som en gång startade som illegala religiösa aktionsgrupper har ett viktigt arv att förvalta, och för att kunna göra det behöver vi ännu mer utforska vår egen berättelse. De av oss som inte har

någon relation till denna historia får ändå ta del av berättelsen, eftersom den är en del av kyrkans arv i Sverige. Det är en berättelse som visar sig innehålla spänning och kampglöd.

Drivna av en stark övertygelse om Guds uppenbarade vilja för hur det utkallade folket, kyrkan, skulle leva, och en nyväckt längtan efter radikala förändringar i samhället gjorde de första frireligiösa stora personliga uppoffringar. De upplevde sig tvungna att trotsa staten och dess ordningar och gå emot sociala etablissemang. När de kristna samlades i hemmen för att tillbe Gud eller när de vägrade låta döpa sina barn handlade det inte om något annat än modig civil olydnad, eftersom de inte såg några andra alternativ.

Deras mod och förmåga att tänka nytt förändrade kyrkan i Sverige för lång tid framöver. Visserligen ledde det till att den kyrkliga enheten splittrades och att djup oförståelse såddes kristna emellan, men likaså till att nytt liv kunde få rum och på sikt ett brott mellan den världsliga makten och den himmelska. Detta i ett skede när staten och kyrkan i Sverige stod så nära varandra att de statliga lagarna reglerade kyrkans liv och lära och den lutherska kyrkan hade monopol på all religiös verksamhet i riket. Målet för de nya rörelserna var frihet från statens påverkan; att kunna vara den kyrka som man själv önskade vara.

De väcktas motstånd bestod inte bara av civil olydnad och trots, utan även i att skapa nya alternativ, att tillsammans grunda andra gemenskaper. De skapade nya sorters religiösa kollektiva gemenskapsliv – livfulla sammanhang där människor kände sig fria och välkomnade och där den personliga hängivenheten och omvändelsen till Kristus stod i centrum. Här ville de leva fria att handla utifrån sina egna övertygelser och upplevelser, inte efter statens förordningar.

Har dagens kyrka tillräckligt mod och överlåtelse att utföra samma sorters handlingar när det behövs? Skulle vi vara lika redo att bestraffas som våra föregångare, med exempelvis arvsförlust eller landsförvisning? Finns verkligen

samma djupa längtan efter en absolut förändring för människor kvar i kyrkan? Jag är inte säker på det, men tror att allt detta behövs också idag.

Har kyrkan fortfarande ett ansvar att vara ett alternativ till staten på något sätt, kanske bland de grupper i samhället som är utsatta och svaga, och att vara lydiga medborgare av det ljusets rike där makt består i att tjäna? Nöden i Sverige och omvärlden är fortfarande smärtsamt närvarande och även om behoven ser annorlunda ut än på 1800-talet finns de ännu. Det vet vi.

Ja, vi har ett ansvar. Så låt oss inspireras av våra förmödrar och förfäder. Människor som genom en uppväckt hängivenhet reste kyrkor och missionshus över hela landet, offrade sitt liv för inre och yttre mission, såg sin kristna tro som relevant för offentligheten och trots brett motstånd skapade en oemotståndlig rörelse med kraft att förändra både individers liv och samhället som omgav dem. Låt oss idag, likt dem, *inspireras* till en värld där kampen är central och ansvaret personligt, där människor åter igen blir levande.

Soli Deo Gloria. ✨

För vidare läsning:

Bexell, Oloph. 2003. *Sveriges Kyrkohistoria: Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid*. Verbum i samarbete med Svenska kyrkans forskningsråd.

Berntson, Martin, Nilsson, Bertil och Wejryd, Cecilia. 2012. *Kyrka i Sverige – introduktion till svensk kyrkohistoria*. Artos.

Lindberg, Alf. 1985. *Väckelse, frikyrklighet, pingströrelse*. Kaggeholms folkhögskola.

Westin, Gunnar. 1956. *Den kristna friförsamlingen i Norden*. Westerberg.

MAJA EKSTRÖM är teolog och skribent och har tills nyligen levt och arbetat på Alsike kloster där hon undervisat flyktingar i svenska. Hon gillar när ord får kropp; som de exempel hon bland annat har funnit i kyrkohistorien, på Alsike kloster och i Catholic Worker-rörelsen.